

Pedagogiek, weerstand en democratie

Waarom onderwijs meer is dan een optelsom van parameters

BART VRANCKX

Door de voorthollende pedagogisering worden er steeds meer verantwoordelijkheden in de schoenen van het onderwijs geschoven. Tegelijk is er een tendens om meer nadruk te leggen op het belang van het leren, wat ten koste gaat van de essentie van onderwijs: kinderen en jongeren de mogelijkheid geven op te groeien tot volwaardige 'subjecten' of personen die mee vorm kunnen geven aan een democratische samenleving. Aan de hand van Philippe Meirieu en Gert Biesta gaan we op zoek naar de maatschappelijke betekenis van pedagogiek.

Over pedagogiek en wetenschap

Pedagogiek bevindt zich tussen wetenschap en praktijk. Het is geen wetenschap in strikte zin, zoals bijvoorbeeld wiskunde dat wel is. Het is geen gesloten systeem met een ultieme waarheid, maar afhankelijk van de context, met verschillende componenten die niet altijd even goed bij elkaar passen. Een pedagoog staat open voor verandering, is kritisch maar staat ook open voor kritiek. In die zin is de pedagogiek een luis in de pels van de gevestigde macht. Meirieu verwoordt dit zo: "De pedagogiek moet irriteren. Ze behoort fundamentele en soms vervelende vragen te stellen die de status quo niet voor lief nemen. Zij zaait twijfel en irriteert zo degenen die zekerheid als hoogste ideaal hebben." Dat pedagogiek geen wetenschap in de strikte zin van het woord is, doet geen afbreuk aan de waarde ervan. Doordat ze inherent contextueel is, en altijd met een poot in de praktijk staat, past ze niet binnen het klassie-

ke wetenschappelijke ideaal. Maar dat doet niets af aan het maatschappelijk belang. Pedagogiek heeft ook altijd een wetenschappelijke poot, anders loopt ze het gevaar te vervallen tot ideologie.

Tussen domesticatie en emancipatie: de pedagogische paradox

Zoals ook andere onderzoekers - in België Marc Depaepe - hebben aangetoond, wordt pedagogiek onvermijdelijk gekenmerkt door een interne paradox, namelijk dat opvoeding en onderwijs zich tegelijk richten op zowel domesticatie (onderwerping) als emancipatie, twee zaken die we als elkaars tegengestelde beschouwen. Maar al te vaak wordt dit voorgesteld als een of-of-verhaal: opvoeding en onderwijs moeten het kind leren autoriteit en gezag te aanvaarden in de persoon van de leraar, of een verhaal van vrijheid-blijheid, waarbij het kind volledig centraal staat en de leraar

hoogstens een randfiguur wordt. Dat is een foute voorstelling. Net zoals we ons niet blind kunnen laten leiden door de interesses van leerlingen, kunnen we ook niet blind dingen opleggen in naam van hun eigen belang.

De paradoxen waarin de pedagogiek zich bevindt zijn net waar ze haar kracht vandaan kan halen, door te putten uit de spanning tussen beide polen. Wie alleen oog heeft voor gezag, of alleen emancipatie, komt in een verstarde positie te zitten. Voor de pedagogiek beschikt iedereen over de vrijheid en de mogelijkheid om te leren, maar tegelijk kan niemand een ander dwingen tot leren en tot het verwezenlijken van zijn vrijheid. Het onderwijs moet deze spanning tussen opvoedbaarheid en vrijheid tegelijk vasthouden en overstijgen. Het onderwijs creëert een beperkende situatie, en doet daarin te-

Leerkrachten dragen een zware verantwoordelijkheid die verder reikt dan wat je kan toetsen via gestandaardiseerde testen.

gelijk een beroep op vrijheid. De overdracht van kennis en vaardigheden wordt niet opgegeven, zoals sommige criticasters beweren, maar in die overdracht wordt al op de vrijheid geanticipeerd. Het is van belang duidelijk te stellen dat 'onderwijs voor allen' niet verward mag worden met 'het opleggen van al onze eigen normen en onze eigen cultuur' aan andere generaties of bevolkingsgroepen, zoals Meirieu terecht aanhaalt. Ook hier is het de taak van de pedagogiek om weerstand te bieden aan gemakkelijksoplossingen die aan

het eigenlijke probleem voorbij gaan.

Onderwijs is meer dan leren

Het is in die context belangrijk om nog eens te benadrukken dat een onderwijspedagogische relatie nooit te herleiden valt tot een puur economische relatie tussen aanbieder (de leerkracht) en consument (de leerling). Biesta geeft in 'Het leren voorbij' aan wat een onderwijspedagogische relatie dan wel inhoudt. Hij gebruikt daarvoor drie concepten, vertrouwen (zonder grond); (transcendentiaal) geweld en verantwoordelijk-

heid zonder weten. Dit vraagt wat uitleg. Het spreekt voor zich dat er vertrouwen nodig is voor een goede onderwijspedagogische relatie, net zoals voor elke relatie. Biesta stelt dat dit een vertrouwen zonder grond is, omdat er altijd een risico aan verbonden is: we kunnen niet op voorhand het resultaat van het leerproces exact voorspellen. Biesta betoogt dat onderwijs meer is dan kennis overdragen, en ziet leren daarom meer als een antwoord, en niet louter als een proces van toe-eigening (van kennis of vaardigheden). Het onderwijs moet leerlingen benaderen als subjecten, en hen helpen om als unieke wezens 'in de wereld te komen'. Het is echter niet zo dat het antwoord zomaar aanvaard moet worden. Onderwijs is geen zelfexpressie van de leerling. De leerkracht moet de leerling net uitdagen door (lastige) vragen te stellen. Onderwijspedagogische relaties zijn dus niet per definitie leuk of makkelijk. Het is best mogelijk dat het wereldbeeld van het kind in kwestie verstoord wordt, en dat bedoelt Biesta met transcendentiaal geweld: opvoeding en onderwijs doen altijd geweld aan de soevereiniteit van de leerling, maar zonder is het niet mogelijk om subject te worden. Het is transcendentiaal omdat het de mogelijkhedenvoorwaarde vormt voor echt onderwijs. Een goede leraar heeft een transformerend of zelfs verstorrend effect op zijn of haar leerlingen. Wanneer onderwijs wordt voorgesteld als risicoloos en makkelijk, is het eigenlijk nauwelijks de kwalificatie onderwijs waard. Hieruit volgt logischerwijze dat leerkrachten een zware verantwoordelijkheid dragen, die verder reikt dan wat je kan toetsen via gestandaardiseerde testen. "Verantwoordelijkheid nemen voor de singulariteit van kinderen en jongeren, voor de uniciteit van deze leerling en deze student, is geen

kwestie van koele berekening". Het is een verantwoordelijkheid zonder dat je weet voor wie je verantwoordelijk bent.

Meirieu legt, net als Biesta, de nadruk op subjectvorming in het onderwijs. Een te grote nadruk op classificatie, management, ... zijn dan ook nefast voor het onderwijs. Dat wil niet zeggen dat gestandaardiseerde testen afgewezen moeten worden, of dat het fout is om te kijken naar de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, maar wel dat dit niet de allesoverheersende elementen zijn die sommigen er van maken. Het TINA-excuus (There Is No Alternative) suggereert dat we beslissingen over onderwijs kunnen afleiden uit internationale ranglijsten en OESO-statistieken, en dat de wereldeconomie en globalisering iets is waaraan het onderwijs zich maar moet aanpassen. Door dat als vanzelfsprekend voor te stellen, hoeven er geen andere argumenten meer geleverd te worden. Dat is echter, zoals in de meeste gevallen waar men zich op dit excuus verhaalt, een foute voorstelling van zaken. Er is altijd een alternatief.

Pedagogiek is in de wereld laten komen

Onderwijspedagogische verantwoordelijkheid opnemen komt neer op het creëren van een wereldlijke ruimte; een ruimte waar vrijheid kan verschijnen en waarin unieke subjecten in de wereld kunnen komen. Dat verschijnen van het subject, het kind mee tot persoon maken, betekent ook dat het kind niet kan teruggebracht worden tot een simpele categorie. Leerlingen passen nooit helemaal binnen één hokje. Zoals Meirieu zegt: het abnormale van gisteren is vaak het normale van vandaag, het dynamische kind van nu was vroeger de hyperactivering. Individuen in categorieën plaatsen kan nuttig zijn,

maar die categorieën op zich mogen niet (alleen) de toekomst van dat individu bepalen. Pedagogen en onderwijzers moeten er aan herinneren dat mensen geen dingen zijn, en dat een opvoedkundige tussenkomst altijd de kans moet bieden om uit een classificatie te stappen. Biesta komt tot een gelijkaardige conclusie, wanneer hij stelt dat de ruimte die gecreëerd

wordt om in de wereld te komen een ruimte is van pluraliteit en verschil, die continu aan verandering onderhevig is. Die wereldlijke ruimtes, zoals Biesta ze noemt, zijn niet iets dat zomaar 'gedaan' kan worden. Het is geen kwestie van techniek of technologie, maar met het mogelijk maken van een wereld van pluraliteit en verschil. Kinderen de mogelijkheid ge-

Kinderen de mogelijkheid geven zelfstandige subjecten te worden, betekent openstaan voor nieuwe en andere manieren van mens-zijn. Onderwijzen is, net zoals opvoeden, durven loslaten.

ven zelfstandige subjecten te worden, betekent openstaan voor nieuwe en andere manieren van mens-zijn. Dat betekent niet dat elke vorm zomaar aanvaard moet worden, wel dat het niet mogelijk is om dit volledig te controleren. In die zin is onderwijzen, net zoals opvoeden, durven loslaten.

Opvoeding, onderwijs en democratie

Democratie is altijd al nauw verweven geweest met onderwijs. Door de voortschrijdende pedagogisering - de tendens om maatschappelijke problemen educatief proberen op te lossen - heeft de vraag naar de relatie tussen opvoeding, onderwijs en democratie nog meer belang gekregen.

Maar al te vaak wordt dit dan herleid tot de vraag hoe scholen democratische burgers kunnen produceren, maar Meirieu en Biesta laten zien dat dit eigenlijk een heel beperkte invulling is van democratisch onderwijs.

Wanneer we onderwijs definiëren als een vorm van subjectvorming, dan wordt het duidelijk dat de eigenlijke vraag is wat voor scholen we nodig hebben, zodat kinderen zich als subject kunnen ontplooiën en handelen. Kinderen en jongeren moeten de kans krijgen om initiatief te nemen, om iets te ondernemen. Ondernemen mag hier niet gezien worden in de puur economische betekenis die er maar al te vaak aan gegeven wordt. Handelen als democratisch subject is niet alleen zelf in de wereld komen als subject, maar ook aan anderen de ruimte bieden subject te zijn. De democratische school zoals Biesta ze definieert is geen kindgerichte school. Toch niet als kindgerichtheid begrepen wordt als zelfexpressie zonder aandacht voor anderen. Ze is in de eerste plaats handelingsgericht

en draagt daarbij een dubbele onderwijspedagogische verantwoordelijkheid: zowel voor het individu als voor de wereld als ruimte voor pluraliteit en verschil. Zonder die gerichtheid op de wereld is een democratisch subject, en bij uitbreiding een democratische school, niet mogelijk.

Conclusie

Het spreekt voor zich dat dit alles in het huidige onderwijsklimaat, dat beheerst wordt door een technisch-individuele benadering, niet bepaald evident is. Onderwijspedagogische verantwoordelijkheid opnemen, vanuit een vertrouwen dat niet gestoeld is op een weten maar op het aanvaarden van een risico, is een vorm van weerstand bieden aan de neoliberale neiging om alles, ook onderwijs, te definiëren in termen van (economisch) nut, efficiëntie en winst. Dit is geen gemakkelijke opgave. Het vereist solidariteit, samenwerking en vastbeslotenheid, en de kracht en moed om tegen de stroom in te durven zwemmen. Dit lijkt misschien op een gevecht in de marge, maar zoals Jean-Luc Godart al zei: 'C'est la marge qui tient la page'. ■

Gert Biesta. *Het leren voorbij. Democratisch onderwijs voor een menselijke toekomst*. Phronese, 2016.

Biesta is als professor of education verbonden aan het department for education van Brunel University London.

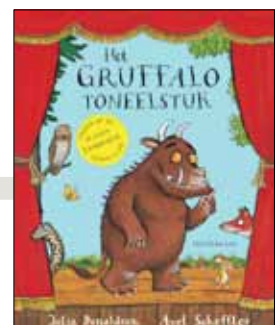
Philippe Meirieu. *Pedagogiek. De plicht om weerstand te bieden*. Phronese, 2016. Philippe Meirieu is emeritus hoogleraar aan de université Lumière-Lyon 2.

lectuurgids

Het Gruffalo toneelstuk

Wie wil er nu niet als Muis door het Donkere Bos lopen en oog in oog komen te staan met de Gruffalo? Nu kan dat! Julia Donaldson werkte haar meest geliefde boek om tot een toneelstuk waar jong en oud van kunnen genieten. Het overbekende verhaal is in zijn rijmende eenvoudige zinnen een ideaal stuk. In dit boek zijn met kleurige symbolen de teksten van de vijf karakters - Vos, Uil, Slang, Muis en de Gruffalo - aangegeven. Het is zelfs al leuk om met elkaar te zitten en de teksten door verschillende kinderen voor te laten lezen! Een onmisbaar boek voor iedere school, elk theaterfeestje en alle Gruffaloliefhebbers!

Julia DONALDSON, Axel SCHEFFLER (illustraties), **Het Gruffalo toneelstuk**, Lemniscaat, 32 p., 12,50 euro

! Meer boeken (te winnen) op blz. 36! >>